

the Church of *Panaghia* Krena

The Church of Panagia (Virgin Mary) with the particular name “Krena” is located in the farmland surrounding the village of Vavyloi in central Chios. It is a monument of exceptional importance, not just for the island of Chios itself, but within Byzantine architectural tradition in general. It shares the same architectural typology as the Katholikon of Nea Moni, namely that of the octagonal church. The main deviation from the prototype of Nea Moni lies in the support of the dome to the east, which here rests on a tall barrel vault. The church is composed of a main church and an inner narthex, which belong to two distinct, though quite close together, building phases in the late 12th century. The two arcades found on the north and south walls of the inner narthex suggest that this part of the church was intended to house burials. The ruined

outer narthex was added much later, during the 16th century. Part of the main church dome, as well as the small dome and western wall of the inner narthex collapsed during the 1881 earthquake, and were rebuilt in the year 1884.

The surface articulation of the exterior walls of the church is particularly striking due to the multi-colored natural building material, and the intricate shading patterns it creates. The interchange of stone and brick courses, on which the so-called “recessed-brick” technique is employed, the tall blind arches, the beveled fillet cut cornices, the semicircular pediments, and the rich decorative brick ornamentation (in which no motif is ever repeated on any given façade) are all elements that are commonly found in churches of the so-called “Constantinople school” architectural tradition. The church façades are further enriched by the integrated marble architectural members, which are either integral parts of the masonry (cornices, column capitals, window mullions, etc), or have been incorporated as spolia within the masonry, and originally belonged to much more antique buildings.

The church interior is completely covered with frescoes which, according to an inscription in the inner narthex, date to slightly earlier than the year 1197. The patrons of the first part of the church were Eustathios Kodratos and his wife Eirene Doukaina Pagomeni, both members of the local aristocracy, and with strong ties to the imperial court in Constantinople.

Κτητορική παράσταση στον ανατολικό τοίχο του εσωνάρθηκα (12ος αι.)
Donor portrait on the eastern wall of esonarthex (12th c.)

They are depicted on the south arcsoium and on the east wall of the inner narthex. In the bema we find the depiction of Stephanos Pepagomenos, the uncle of Eirene, and bishop of Hypaipa in Asia Minor. On the bema conch there is a depiction of the praying Theotokos, on either side of the triple-light window the Communion of the Apostles, on the Prothesis the Washing of the Feet, and on the Diakonikon the Prayer at Gethsemane. The lower parts of the bema walls are covered with whole-body images of hierarchs and deacons. The original Pantocrator surrounded by angels fresco on the spherical part of the central dome, unfortunately did not survive. The image of the Pantocrator that survives today dates back to 1884, according to an inscription. The dome drum is decorated with whole-body images of Prophets, and the pendentives with images of the four Evangelists, two Seraphim and two Tetramorph angels. Four hierarch busts cover the area below the circular base of the dome. The conches are decorated with scenes from the life of Christ, namely the Presentation, the Baptism, the Transfiguration, the Crucifixion, the Raising of Lazarus, the Entry into Jerusalem, the Resurrection, the Lamentation, and the Noli mi tangere scene. The scene of the Annunciation of the Virgin is depicted on the west wall over the main entrance. Lastly, a multitude of images of military saints and monks line the lower part of the surrounding walls. On the left side of the main entrance we find the allegorical scene of Bios and Kairos (Life and Chance), which dates to the 18th century.

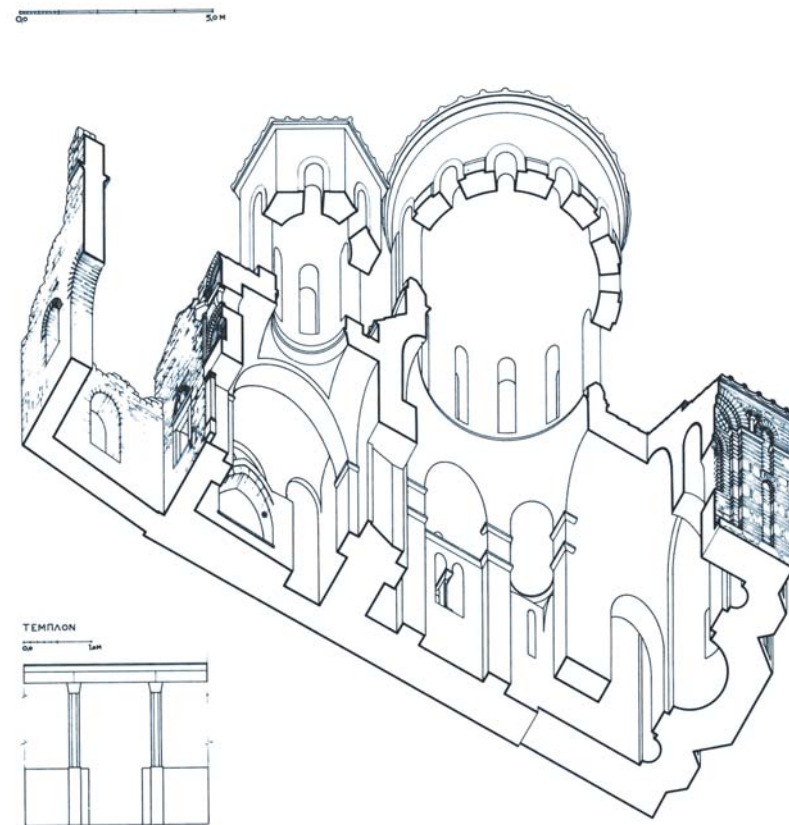
Before the initial 12th c. fresco layer was exposed in the 1980s, the main church was almost completely covered with 1734 frescoes created by Chios painter Michael Chomatzas. The dome drum and the areas between the dome windows were covered with exquisite Late Byzantine frescoes with whole-body images of Prophets. These frescoes have been detached, and are now on display in the Chios Byzantine Museum.

An interesting fresco was detached from the tympanon of the south arcsoium in the inner

narthex in order to expose the original 12th c. fresco layer; it portrays a donor who appears to offer a model of the church to Christ, borne by the Theotokos. This image is dated to the early 14th century and depicts the second patron of Panagia Krena, who funded either its renovation, or the newer frescoes of the inner narthex.

The restoration project of the church of Panagia Krena, as well as the conservation of the frescoes were completed under the 3rd Community Support Framework (2000-2006).

Ισομετρικό σχέδιο του ναού (σχ. Χ. Μπούρας 1974)
Isometric plan of the church (Drawing by Ch. Bouras, 1974)

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
HELLENIC MINISTRY OF CULTURE
AND SPORTS

ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΧΙΟΥ
EPHORATE OF ANTIQUITIES OF
CHIOS

ο ναός της
Παναγίας
ΚΡΗΝΑΣ
στη Χίο

the Church of
Panaghia
Krena
in Chios

Παναγία ΚΡΗΝΑ

Ο ναός της Παναγίας της **επονομαζόμενης «Κρήνας»**, βρίσκεται στην αγροτική περιφέρεια του οικισμού των Βαβύλων στην κεντρική Χίο. Πρόκειται για ένα από τα σημαντικότερα μνημεία του νησιού, αλλά και της βυζαντινής αρχιτεκτονικής γενικότερα. Ακολουθεί τον αρχιτεκτονικό τύπο του Καθολικού της Νέας Μονής, ανήκει δηλαδή στους οκταγωνικούς ναούς. Η διαφορά με το πρότυπο βρίσκεται στην στήριξη του τρούλου προς τα ανατολικά, όπου εδώ στηρίζεται σε ψηλή καμάρα. Αποτελείται από τον κυρίως ναό και τον εσωνάρθηκα, φάσεις με μικρή χρονολογική διαφορά μεταξύ τους, που χρονολογούνται στον ύστερο 12ο αι. Η ύπαρξη δύο αρκοσολίων στη βόρεια και νότια πλευρά του εσωνάρθηκα αντίστοιχα, δηλώνει τη ταφική χρήση του τμήματος αυτού του ναού. Ο ερειπωμένος σήμερα εξωνάρθηκας, προστέθηκε πολύ αργότερα, κατά τον 16ο αι. Τμήμα του τρούλλου του κυρίως ναού, ο τρουλίσκος και ο δυτικός τοίχος του εσωνάρθηκα κατέπεσαν στο σεισμό του 1881 και ανακατασκευάστηκαν το 1884.

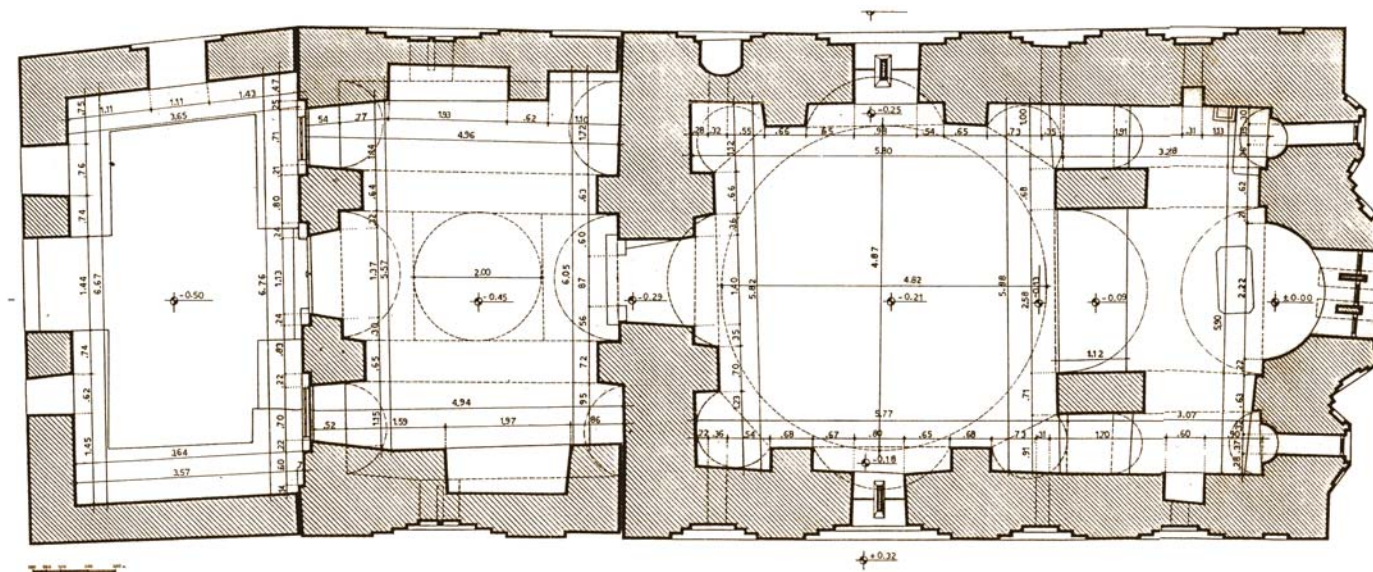
Τοιχογραφίες στο νότιο τοίχο του κυρίως ναού
Southern wall of the main church

Στην εξαιρετική εντύπωση που προκαλεί η διαμόρφωση των εξωτερικών όψεων του ναού, συντελεί η φυσική πολυχρωμία των υλικών δομής και οι έντονες φωτισκιάσεις που δημιουργούνται. Η εναλλαγή στρώσεων λίθων και πλίνθων, στις οποίες εφαρμόζεται η τεχνική της «κρυμμένης πλίνθου», τα ψηλά τυφλά αψιδώματα, οι λοξότμητοι κοσμήτες, τα καμπύλα αετώματα, ο πλούσιος κεραμοπλαστικός διάκοσμος με θέματα που ποικίλλουν, ώστε κανένα μοτίβο να μην είναι ίδιο με άλλο στην ίδια πλευρά, αποτελούν στοιχεία που τα συναντάμε στην λεγόμενη αρχιτεκτονική «σχολή της Κωνσταντινούπολης». Η γραφικότητα των όψεων του ναού ενισχύεται και με τα μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη, που είτε αποτελούν οργανικά στοιχεία του ίδιου του μνημείου (κοσμήτης, κιονόκρανα, αμφικιονίσκοι παραθύρων κ.ά.) είτε έχουν εντοιχιστεί ως σρολία στις τοιχοποιίες και προέρχονται από αρχαιότερα κτήρια.

Ο ναός σήμερα είναι **κατάγραφος με τοιχογραφίες** που χρονολογούνται βάσει επιγραφής στον εσωνάρθηκα, λίγο πριν το έτος 1197. Κτήτορες του αρχικού ναού του 12ου ήταν ο Ευστάθιος Κοδράτος και η σύζυγός του Ειρήνη Δούκαινα Παγωμένη, που ήταν μέλη της επαρχιακής αριστοκρατίας και διατηρούσαν στενούς δεσμούς με την αυτοκρατορική αυλή της Κωνσταντινούπολης. Οι μορφές τους απεικονίζονται στο νότιο αρκοσόλιο και στον ανατολικό τοίχο του εσωνάρθηκα. Στο Ιερό Βήμα εικονίζεται η μορφή του Στέφανου Πεπαγωμένου, θείου της κητόρισσας και μητροπολίτη των Υπαίπων της Μικράς Ασίας. Στη κεντρική αψίδα του Βήματος παριστάνεται η Θεοτόκος

δεομένη, δεξιά και αριστερά του τριλόβου παραθύρου η Κοινωνία των Αποστόλων, στην Πρόθεση ο Νηπιήρας και στο Διακονικό η προσευχή στη Γεθσημανή. Ολόσωμες μορφές Ιεραρχών και Διακόνων καλύπτουν τα κατώτερα μέρη των τοιχοποιιών του Βήματος. Η αρχική παράσταση του Παντοκράτορα στο σφαιρικό τμήμα του τρούλλου στον κυρίως ναό, δορυφορούμενου από αγγέλους, δεν σώζεται. Η σημερινή παράσταση φιλοτεχνήθηκε σύμφωνα με επιγραφή το έτος 1884. Στο τύμπανο του τρούλλου διατηρούνται ολόσωμες μορφές Προφητών και στα σφαιρικά τρίγωνα οι παραστάσεις των τεσσάρων Ευαγγελιστών, δύο σεραφεϊμ και δύο τετράμορφων. Τέσσερα στηθάρια Αρχιερέων απεικονίζονται κάτω από τη στεφάνη του τρούλλου. Οι κόγχες καλύπτονται με χριστολογικές σκηνές, οι οποίες είναι η Υπαπαντή και η Βάπτισμα, η Μεταμόρφωση, η Σταύρωση, η Έγερση του Λαζάρου και η Βαΐοφόρος, η Ανάσταση, οι Μυροφόρες στο Μνήμα και η παράσταση του Μη μου Άπτου. Στο δυτικό τοίχο και πάνω από την είσοδο του ναού, εικονίζεται η παράσταση της Κοίμησης της Θεοτόκου. Τέλος, στα κατώτερα τμήματα των τοίχων έχουν απεικονισθεί μοναχοί και στρατιωτικοί άγιοι.

Κάτοψη του ναού (σχεδ. Γ. Πασχαλίδης - Άν Καίρου, 1998)
Ground plan of the church (drawing by G. Paschalides - A. Kairou, 1998)

Η αλληγορική παράσταση του Βίου-Καιρού στα αριστερά της εισόδου στον κυρίως ναό, χρονολογείται στον 18ο αι.

Πριν την αποκάλυψη του αρχικού ζωγραφικού στρώματος του 12ου αι., που πραγματοποιήθηκε τη δεκαετία του 1980, ο κυρίως ναός καλυπτόταν σχεδόν εξ ολοκλήρου με τοιχογραφίες του 1734, που είχαν φιλοτεχνηθεί από το κιάτη ζωγράφο Μιχαήλ Χωματζά. Στο τύμπανο του τρούλλου και στις επιφάνειες μεταξύ των παραθύρων, σώζονταν ολόσωμες μορφές Προφητών, που χρονολογούνται στους υστεροβυζαντινούς χρόνους και διακρίνονται για την υψηλή ποιότητα της τέχνης τους. Οι τελευταίες αφού αποτοιχίστηκαν, εκτίθενται σήμερα στο Βυζαντινό Μουσείο Χίου.

Μια ενδιαφέρουσα τοιχογραφία, που αποτοιχίστηκε από το τύμπανο του νότιου αρκοσολίου του εσωνάρθηκα, προκειμένου να αποκαλυφθεί το στρώμα ζωγραφικής του 12ου αι., σώζει την παράσταση δωρητή να προσφέρει το ομοίωμα του ναού στο Χριστό, που βρίσκεται στην αγκαλιά της μητέρας του. Η παράσταση χρονολογείται στις αρχές του 14ου αι. και απεικονίζει τον δεύτερο κτήτορα του ναού της Παναγίας «Κρήνας», που χρηματοδότησε είτε την ανακαίνιση του ναού είτε την εκ νέου τοιχογράφηση του εσωνάρθηκα.

Το έργο της αποκατάστασης του μνημείου καθώς και της συντήρησης του τοιχογραφικού του διακόσμου, υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του Γ΄ Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης (2000-2006).

Παναγία
ΚΡΗΝΑ

Panaghia
Krena

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΧΙΟΥ

Θεοπόπου 7
82 100 Χίος
Τηλ. 22710-44238/44738/44650
e-mail: efachi@culture.gr

HELLENIC MINISTRY OF CULTURE AND SPORTS

EPHORATE OF ANTIQUITIES OF CHIOS

7. Theopompou str
Chios 82 100.
Tel +3022710/44238/44738/44650
e-mail: efachi@culture.gr

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Παρισιάνθη Βαλάκου // TEXT: Parisianthi Valakou
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ στα Αγγλικά: Αθανάσιος Κουμάντος //
TRANSLATION in English: Athanasios Koumantos